

Genel Olarak Âfet ve İslâm Hukukunda Âfet Olgusunun Kavramsal Çerçevesi^a

MUSTAFA HARUN KIYLIK^b

Öz: Günümüze kadar muhtelif şekillerde tezâhür eden ve geniş bir anlam yelpazesine sahip olan "âfet" kavramı, İslâm Hukuk doktrininde farklı isimler altında muhtelif mevzularda ele alınmıştır. Dolayısıyla bu makalede öncelikle âfet kavramının günümüzde neyi ifade ettiğine yer verilmiş, daha sonra İslâm Hukukunda âfet kavramının yanı sıra farklı isimler altında anılıyor olsa bile âfet ile irtibatlı olan diğer kavramların analizi yapılmıştır. Söz konusu kavramların daha çok hangi mevzularda yoğunluk kazandığı tespit edildikten sonra genel olarak pozitif hukukta hangi nazariyeler ile ilgili olduğuna kısaca değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm hukuku, âfet, âfet kavramı, doğal âfet, câiha.

^a Bu makalede yazarın 2016 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı *İslâm Borçlar Hukukunda Doğal Âfetlerin Akitlere Etkisi* adlı doktora tezin-den faydalanılmıştır.

^b Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
harunkiylik@gmail.com

Disaster in General and Its Conceptual Framework in Islamic Law

MUSTAFA HARUN KIYILIK

Abstract: The concept of “disaster” which has a wide range of meaning and appeared in different ways until today was mentioned under various topics with various names in the doctrine of the Islamic Law. Therefore, primarily it has been referred in this article meaning of the term of disaster in our time then, alongside the concept of disaster in Islamic Law analyzed other terms which are related to disaster even if they are cited with different names. After determining in which topics these concepts centre on, it has been briefly mentioned which theories are related to them in the positive law.

Keywords: Islamic law, disaster, the concept of disaster, natural disaster, jaiha.

Giriş

Öncelikle âfet tarihinin insanlık kadar eski olduğunu ve de insanların bulunmadığı bir ortamda âfetten bahsetmenin mümkün olamayacağını ifade etmek gerekir.¹ Bu yüzden insanların yaşadıkları yerlerde maddi ve manevi zararlara sebebiyet veren âfetlere zamanla bir takım anlamlar yüklenerek âfetlerin meydana geliş şekilleri ve türleri özel bir tarzda ele alınmış, ayrıca söz konusu âfetlerin ortak özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Genel Olarak Âfet Kavramı

Önlenilmesi insan elinde olmayan büyük felaket² şeklinde tarif edilen "âfet" kavramı her ne kadar tahmin edilemeyen, aniden meydana gelen³ ve merkezinde insanın yer aldığı çevresel, sosyal, ekonomik, teknik ve siyasal boyutları olan bir olgu,⁴ insanların yaşamını büyük ölçüde etkileyen, büyük zararlara veya can kaybına sebep olan ani kazalar ve doğal felaketler şeklinde tarif edilse de daha çok insanlar açısından fiziki, ekonomik ve sosyal kayıplara sebep olan, insan faaliyetlerini ve normal yaşamı durdurmak veya kesintiye uğratmak suretiyle toplumları olumsuz yönde etkileyen doğal, teknolojik veya insan kökenli olayları ifade edecek şekilde yaygın bir kullanıma sahiptir.⁵ Birleşmiş Milletler İnsanı Yardım Örgütü de âfet kavramını yukarıdakine benzer bir şekilde tarif etmiştir. Dolayısıyla bir hadisenin âfet olarak isimlendirilebilmesi için yerleşim yerleri ve insan toplulukları açısından kayıplara sebep olması ve insan faaliyetlerini durdurup kesintiye uğratması gerekir. Buradan da anlaşılacağı üzere âfetler, olayların kendi-

¹ T.C. Başbakanlık Doğal Âfetler Koordinasyon Başmüsavirliği, *Doğal Âfetler Genel Raporu*, yy., Mayıs 1997, s. 20; Hayriye Şengün, *Âfet Yönetimi Sistemi ve Marmara Depremi Sonrasında Yaşanan Sorunlar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. i; Sağlık Bakanlığı, *Sağlık Tesislerinde Âfet Planlamaları*, yy., ts., s. 3.

² *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1969, s. 10.

³ Oktay Gökçe-Şenay Özden-Ahmet Demir, *Türkiye'de Âfetlerin Mekansal ve İstatistiksel Dağılımı Âfet Bilgileri ve Ervanteri*, Ankara 2008, s. 5.

⁴ Mikdat Kadioğlu, *Âfet Yönetimi*, (1. Baskı), İstanbul 2011, s. 39-40.

⁵ Oktay Ergünay, *Âfete Hazırlık ve Âfet Yönetimi*, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 2002, s. 3; Ahmet Doğan, *Âfet Acil Müdahale Dönemleri İçin İnsangücü Planlaması Yapmak*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s. 116.

lerinden ziyade doğurduğu sonuçlar olup büyüklükleri, insanlar açısından sebep oldukları can ve mal kayıplarıyla ölçülür.⁶

Genel olarak âfetler muhtelif açılardan taksimata tabi tutulmuştur. Yapılan bir taksime göre âfetler; doğal âfetler ve insan kaynaklı âfetler olmak üzere ikiye ayrılır. Deprem, heyelan, su baskını, kaya düşmesi ve çığ gibi tabiat olayları doğal âfetleri oluştururken; terör, savaş, kimyasal kazalar, barajların yıkılması ve büyük yangınlar gibi hadiseler de insan kaynaklı âfetleri teşkil etmektedir.⁷ Kökenlerine göre ise şöyle bir tasnif yapılmıştır: Deprem, volkan ve heyelan gibi jeolojik olanlar; fırtına, tayfun, kasırga, çığ, kuraklık ve su baskını gibi meteorolojik olanlar ve son olarak da nükleer veya kimyasal kazalar, orman yangınları, savaşlar ve salgın hastalıklar gibi teknolojik ve insan kökenli olanlar.⁸ Meydana geliş hızlarına göre ise ani gelişenler ve yavaş gelişenler diye iki ana gruba ayrılmıştır. Ani gelişenler önceden tahmin edilebilse de kesin olarak hangi gün ve saatte oluşacağı bilinmemektedir. Örneğin deprem, fırtına, volkan patlamaları, çığ ve tayfun, kaya düşmesi, su baskını ve heyelan gibi olaylar bu tür âfetlere örnek gösterilebilir. Yavaş gelişen âfetlerde ise ani oluşumlar gözlenmez. Bu tür âfetler yavaş yavaş kayıplara sebep olduğundan; koruyucu ve önleyici tedbirleri almak daha kolaydır. Kuraklık, erozyon, deniz ve göl suyu yükselmesi gibi olaylar böyledir. Kökenlerine göre yapılan sınıflandırmada da görüleceği üzere ilk iki sınıfı, yani jeolojik ve meteorolojik olan âfetleri doğal âfetler teşkil etmektedir. Bu anlamda doğal âfetler; deprem, sel, heyelan, su baskınları, tayfun, fırtına, kasırga, çığ, kuraklık, dolu, hortum, volkan patlamaları, zemin oturması, çökme ve göktaşı düşmesi gibi oluşumu engellenemeyen jeolojik, meteorolojik, biyolojik ve kaynağı dünya dışında da olabilen tehlikelerden kaynaklanan doğa olaylarının sonuçlarına verilen genel isimdir.⁹

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere âfetler, özellikle sebep oldukları

⁶ Oktay Gökçe-Çiğdem Tetik, *Teoride ve Pratikte Âfet Sonrası İyileştirme Çalışmaları*, Afad, T.C. Başbakanlık Âfet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara 2012, s. 2; Kadioğlu, s. 37-38; AFAD/T.C. Başbakanlık Âfet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, *Açıklamalı Âfet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*, yy., Kasım 2014, s. 23; Sağlık Bakanlığı, *Sağlık Tesislerinde Âfet Planlamaları*, s. 4.

⁷ Gökçe-Tetik, s. 3.

⁸ Bkz. Gökçe-Tetik, s. 3-4.

⁹ Gökçe-Tetik, s. 3-4; *Açıklamalı Âfet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*, s. 64.

maddi ve manevi zararlar çerçevesinde ele alınmış ve günümüz hukuk sistemlerinde genelde modern iki nazariye olarak telakki edilen "beklenmeyen hal" ve "mücbir sebep" etrafında şekillenmiştir. Çünkü insanların bulunduğu ortamlarda maddi ve manevi hasarlara sebep veren âfetlerin hukuki bir format kazanması daha çok yapılan sözleşmelerde kendini hissettirmiştir. Zira özellikle de satım, kira ve taahhüt türü akitlerde, sözleşme yapıldıktan sonra, fakat henüz edimler ifa edilmeden önce meydana gelen âfetler ya akitten kaynaklanan edimin ifasını ağırlaştırmakta ya da imkansızlaştırmaktadır. Bu bağlamda edimin ifası imkansızlaşmamakla birlikte sözleşmenin devamı taraflardan birinin akdin öngörmediği bir zarara katlanması suretiyle mümkün olacaksa "beklenmeyen hal'den"; edimin ifası imkansızlaşmışsa "mücbir sebep'ten" bahsedilecektir. Tabii bunun sadece âfetlere has bir durum olmadığını belirtmek gerekir. Çünkü batılı hukuk doktrinlerinde âfetlerle aynı özellikleri gösteren hususlar da bu iki nazariyeye konu olmuştur. Bu anlamda âfetler ile aynı ortak paydada buluşabilecek grev gibi sosyal vakıalar; savaş, ihtilal ve terör gibi beşeri davranışlar ile ithalat ve ihracat yasağı gibi hukuki olaylar da "beklenmeyen hal" ve "mücbir sebep" açısından değerlendirilmiştir.¹⁰ Çalışmanın sınırlarına bağlı kalınarak bu hususta yukarıdaki bilgiler ile iktifa edildi. Ne var ki her iki nazariyenin kendine has şartlarının ve neticelerinin bulunduğu ifade etmek gerekir.¹¹

¹⁰ Bkz. Senhûrî, Abdurrezzâk Ahmed, *Nazarîyyetü'l-Akd*, Mecmau'l-İlmi'l-Arabî el-İslâmî, Beyrut 1934, s. 970; Senhûrî, *el-Vasît fî Şerhi'l-Kânûni'l-Medenî el-Cedîd*, XII, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut 1968, I, s. 643; Kabbânî, Muhammed Reşid, "Nazariyyetu'z-Zurûfi't-Târie fi'l-Fıkhi'l-İslâmî ve'l-Kânûni'l-Vadî", *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, yıl, 2, sy. 2, Cidde, s. 135, 147; Lokman, Vahy Faruk, *ez-Zurûfu'l-İstisnâiyye elleti Tatrau ale'l-Akd bâ'de İbrâmîb, Dirâse Mukârane*, Amman 1992, s. 59; Mustafa Harun Kırylık, *İslâm Borçlar Hukukunda Doğal Âfetlerin Akitlere Etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016, s. 40.

¹¹ Detaylı bilgi için bkz. Senhûrî, *Vasît*, I, s. 643; Gözübüyük, s. 175-176, 184; Feyzi Necmeddin Feyzioğlu, *Borçlar Hukuku, Genel Hükümler*, II. cilt, İstanbul 1976, II, s. 469; Zahit İmre, *Medenî Hukuka Giriş*, İstanbul 1971, s. 319; Fahrettin Aral, *Borçlar Hukuku (Özel Borç İlişkileri)*, Genişletilmiş 8. Baskı, Yetkin Yay., Ankara 2010, s. 228; Reisoğlu, s. 320; Haluk Burcuoğlu, *Hukukta Beklenmeyen Hal ve Uyarılma*, İstanbul 1995, s. 56; Hasan Erman, *İstisnâ Sözleşmelerinde Beklenmeyen Haller*, Fakülteler Matbaası, Ankara 1970, s. 77; Bû Lihye Cemile, *Nazarîyyetü'z-Zurûfi't-Târie fi'l-Kânûni'l-Medenî el-Cezâyîri*, Dirâse Mukârane, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Câmiatu'l-Cezâyir, Ma'hedu'l-Hukuk ve'l-Ulûmi'l-İdâriyye, Cezâyir 1983, s. 47, 119; Lok-

Günümüz modern Arapça metinlerinde ise âfet kavramını karşılayacak şekilde daha çok كارثة "kârise" kavramının kullanıldığı görülür. Bu kavramın kökü olan كرت / "k-r-s" kelimesi sözlükte; sıkıntı, meşakkat, gam ve hüzn gibi insanlar açısından kötü olan ve kişiye ağır gelen hususlar şeklinde ifade edilirken¹² كارثة "kârise" kavramına nadiren yer verilmiştir.¹³ Ne var ki geçtiği bu yerlerde de "kârise" kavramı, sözlük manasına uygun olarak kullanılmıştır. Modern Arapça metinlerde genelde âfet kavramına karşılık gelecek şekilde müfret olarak الكارثة "el-kârise", cemî olarak da الكوارث "el-kevâris"; doğal âfetler için de الكوارث الطبيعية "el-kevârisu't-tabîiyye" kavramlarına yer verilmiştir.¹⁴ Ne var ki "kârise" kavramı âfet ve doğal âfet kavramlarının her birini karşılayacak şekilde de kullanılmıştır.¹⁵

2. İslâm Hukukunda Âfet Olgusunun Kavramsal Çerçevesi

2.1. Âfet

Klasik İslâm hukuk metodolojisinde âfet kavramının zikredildiği yerlere bakıldığında bu kavramın ehliyet ârzaları ile ilgili mevzularda geçtiği görülür.¹⁶ Bu anlamda âfet diye ifade edilen ehliyet ârzaları "semâvî" ve "müktesep" diye tasnif edilmiştir. Ne var ki ehliyet âriza-

man, s. 58; Kıyılık, s. 40-46, 101.

¹² İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyya el-Kazvîni er-Râzî, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, I-VI, (2. Baskı), (thk. Abdüsselam Muhammed Harun), Dâru'l-Fikr, 1979, V, s. 175; İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemalüddin el-Ensârî er-Rüveyfî el-İfrikî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, (2. Baskı), Dâru Sâdır, Beyrut 1994, II, s. 180; İbnu'l-Esir, Mecdüddin Ebû's-Saadât el-Mübârek b. Muhammed, *en-Nibâye fî Ğaribi'l-Hadis ve'l-Eser*, I-V, (thk. Tâhir Ahmed Zavî-Mahmûd Muhammed Tanâhî), el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut 1979, IV, s. 161; Firuzâbâdî, Mecdüddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-Mubît*, (8. Baskı), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005, s. 174; Ebû Abbâh, Muhammed b. Abdülaziz, *et-Ta'vid ani'd-Darar fî Fıkbi'l-İslâmî ve Alâkatuhu bi Ta'vizi Edrâri'l-Kevârisi't-Tabîiyye fî'n-Nizâmi's-Suûdî*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nâyif el-Arabîyye Üniversitesi, Riyad 2011, s. 49.

¹³ Zebîdî, Muhammed b. Abdurrezzak el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâbiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Hidâye, yy., ts., V, s. 352; İbn Manzûr, II, s. 180; İbnu'l-Esir, IV, s. 161.

¹⁴ Bkz. Ebû Abbâh, s. 49, 57-58, 65.

¹⁵ Bkz. Kıyılık, s. 7.

¹⁶ Bkz. İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamid es-Sivâsi el-İskenderî, *Fetbu'l-Kadîr li'l-Âcizi'l-Fakîr*, (Merğînânî'nin "el-Hidâye'si" ve Kâdî Zâde'nin "Netâicu'l-Efkar'ı" ile bir arada), I-X, Dâru'l-Fikr, yy., ts., II, s. 160; İbn Emîru Hâc, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Halebî, *et-Takrîr ve't-Tabbîr*, I-III, (2. Baskı), Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, yy., 1983, II, s. 175-179; Emîr Pâdişâh, Muhammed Emîn b. Mahmud el-Hüseynî el-Horasânî, *Teysîru't-Tabrîr*, I-IV, nşr. Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1932, II, s. 258.

larının "âfet" şeklinde tesmiyesinin yaygın bir kullanım olmadığını ifade etmek gerekir. Zira genel olarak usûl alimlerinin "âfet" yerine "ehliyet ârızaları" şeklinde bir kullanımı tercih ettiği görülür.¹⁷ Fakat klasik fıkıh usûlü kaynaklarında bu durumlar için "âfet" kavramının da kullanıldığı yerlere bakıldığında delilik ve ateş gibi semâvî olan¹⁸ âfetler (ehliyet ârızaları) ilahî olup bunlarda insan dahlinin bulunmadığı görülür. Cehalet ve sefeh gibi müktesep olanların meydana gelmesinde ise insan müdahalesi vardır. Her iki âfet türü de ibadetlere yönelik kimi hükümlerin sukûtuna sebep olur.¹⁹ Aynı zamanda âfet kavramı delilik,²⁰ kadınlarda hayız dışındaki bir sebeple gelen kan,²¹ sağırlık, körlük, topallık, dilsizlik²² ve uyku²³ gibi muhtelif durumlar için de kullanılmıştır.

Usûlcüler ehliyet ârızalarından bahsederken "semâvî ârızalar" ifa-

¹⁷ Bkz. Molla Fenârî, Şemsüddin Mehmed b. Hamza, *Fusûlü'l-Bedâyi' fî Usûli'ş-Şerâi'*, I-II, (t. Baskı), (thk. Muhammed Hüseyin Muhammed Hasen İsmail, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2006, I, s. 322; İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, *el-Babru'r-Râik Şerhü Kenzî'd-Dekâik*, I-VIII, (3. Baskı), (thk. Zekeriyya Umeyrât), (İbn Âbidin Hâşiyesi ile birlikte), Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, yy., ts., VI, s. 253;

¹⁸ Semâvî olanlar: Akıl hastalığı, bunama, bayılma, uyku, marazu'l-mevt, kölelik, unutma, ölüm. Müktesep olanlar: Sefeh, sarhoşluk, cehalet, hastalık, hezl, iflas, ikrah ve irtidat. Bkz. Taftâzânî, Sa'duddin Mesud b. Ömer, *Şerbu't-Telvîh ale't-Tavdîh*, I-II, Mektebetu Sabîh, yy., ts., II, s. 330-390; Vizâratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûnî'l-İslâmiyye, *el-Mevsûatu'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye*, XLV, 1-23 arası ciltler: (2. Baskı), Dârü's-Selâsil, Kuveyt; 24-38 arası ciltler: (1. Baskı), Dâru'l-Mustafa, Mısır; 39-45 arası ciltler: (2. Baskı), Vizâra, Kuveyt 1404-1427, VII, s. 161; Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akideler*, (1. Baskı), Konya 2014, s. 19, 26.

¹⁹ Debbûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer b. İsa, *Takvîmu'l-Edille fî Usûli'l-Fıkıh*, (1. Baskı), (thk. Halîl Muhyiddin el-Mîs), Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, yy., 2001, s. 361; Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed Alâuddin el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr Şerhu Usûli'l-Bezdevî*, I-IV, Dâru'l-Kutubî'l-İslâmî, yy., ts., IV, s. 262, 267, 274-279, 354, 378; Taftâzânî, I, s. 37, II, s. 370; Ebû Zehra, s. 292; *Mevsûatu'l-Fıkbi'l-İslâmî*, (*Mevsûatu Cemal Abdunnâsir el-Fıkbiyye*), I-XX, Kâhîre 1990, I, s. 52.

²⁰ Mevsilî, Ebû'l-Fazl Meccüddin Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, *el-İbtiyâr li-T'd'lilî'l-Muhtâr*, I-V, (thk. Şeyh Mahmud Ebû Dakika), Tab'atü'l-Halebî, Kâhîre 1937, II, s. 19.

²¹ Mevsilî, III, s. 176.

²² Mergînânî, Ebû'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mühtedî*, (thk. Tallâl Yûsuf), Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, ts., III, s. 156; İbnü'l-Hümâm, VIII, s. 180; İbnu'l-Cevzî, Cemâluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Garibu'l-Hadis*, I-II, (t. Baskı), (thk. Abdulmu'tî Emin el-Kal'acı), Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut 1985, I, s. 93; Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsa el-Hüseynî, *el-Külliyât Mu'cemun fi'l-Mustalabât ve'l-Furûku'l-Luğaviyye*, (thk. Adnan Derviş-Muhammed Mîsrî), Beyrut, ts., s. 432, 652.

²³ Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şehâbuddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahman, *Envârü'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk*, I-IV, Âlemü'l-Kütüb, ts., IV, s. 267.

desini, insanın irade ve ihtiyarını bozan veya ortadan kaldıran ehliyet ârizaları anlamında kullanmıştır. İnsanların ihtiyarı ile değil de sadece Allah'ın fiiliyle meydana geldiği için bu tür ârizalar, semâvî diye vasıflandırılmıştır. Zira insan iradesinin söz konusu olmaması, semâ'ya²⁴ nispet edilmesi, insanın gücü ve kuvvetinin dışında oluşunu gösterir.²⁵ Çünkü bunlarda şahsın irade veya kusurunun herhangi bir payı yoktur.²⁶ Bu anlamda âfet, insanın bizzat kendi elinde olmayarak meydana gelen baygınlık, bunama, delirme gibi âfetlerle, insanın kendi iradesinin söz konusu olduğu sefeh (akılsızlık), sarhoşluk ve cehalet gibi âfetler olmak üzere ikiye ayrılır. Bu anlamda usûl âlimleri âfeti daha çok insan irade ve ihtiyarına tesiri açısından ele almışlardır.

Fürû' fıkıhta âfet kavramının kullanımına geçmeden önce klasik Arapça kaynaklarda bu kavramın ne anlama geldiğini görmek faydalı olacaktır. Zira bu şekilde günümüzdeki kaynaklar ile klasik eserlerde âfet kavramına yüklenen anlamlar arasındaki benzer ve farklı yönler anlaşılacaktır.

Sözlükte; meşakkat, sıkıntı,²⁷ isabet ettiği şeyi bozan hastalık ve kuraklık,²⁸ insanın canına, malına, ekinlere arız olan belalar²⁹ gibi isabet ettiği her şeyi ifsad eden şey³⁰ anlamına gelen âfet kavramına günümüzde yangın, yıkıntı, göçük, sel, kasırga, deprem gibi zarar veren veya fertleri, kamu ve özel mülkiyetleri tehdit eden her şey³¹ şeklinde

²⁴ İslâm Hukukunda "semâ" ve "semâvî" diye ifade edilen olay ve durumlardan kasıt, yer yön tayini değil; bilakis meydana gelen olayın, insan müdahalesinin dışında ve ilâhî bir irade ile meydana gelmesidir.

²⁵ Taftâzânî, II, s. 330-331; Abdülkerim Zeydan, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkıh*, Müessesetu Kurtuba, Beyrut 1987, s. 101; Ebû Zehra, *Usûl-u Fıkıh*, (Çeviren: Abdulkadir Şener, *İslâm Hukuk Metodolojisi Fıkıh Usûlü*), Fecr Yay., (10. Baskı), Ankara 2009, s. 292.

²⁶ Çeker, *İslâm Hukukunda Akideler*, s. 19.

²⁷ Ezherî, Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Herevî, *Tebzîbu'l-Luğa*, I-VIII, (thk. Muhammed İvaz Mur'ib), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2001, X, s. 101; İbn Fâris, V, s. 142; İbn Manzûr, II, s. 180.

²⁸ İbrahim Mustafa-Ahmed ez-Ziyat-Hamid Abdulkadir-Muhammed en-Neccâr, *el-Mu'cemu'l-Vasîl*, Dâru'd-Da've, ts., I, s. 32.

²⁹ İbn Manzûr, XIII, s. 520; Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâbu'l-Münîr fî Ğaribi'l-Şerbi'l-Kebîr*, I-II, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ts., I, s. 113; İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali, *Fetbû'l-Bârî Şerbu Sabîhi'l-Bubârî*, I-XIII, (1. Baskı), (Ta'lik: Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379, IV, s. 395.

³⁰ İbn Manzûr, IX, s. 16; Feyyûmî, I, s. 29.

³¹ Ebû Abbâh, s. 11.

ıstılahi bir anlam yüklenebilmiştir. Görüldüğü gibi ıstılahi bir kavram olarak âfet doğal âfetlerin yanı sıra canı ve malı tehdit eden her unsuru da kapsayacak şekilde geniş bir anlam kazanmaktadır.

Klasik İslâm Hukuku kaynaklarında bazen dar ve genelde doğal âfetleri karşılayacak şekilde "semâvî âfet"³² ve "câiha"³³ gibi özel bir kullanımı olan "âfet" kavramı bazen de insan dahilinin bulunduğu unsurları³⁴ kapsayacak tarzda geniş bir anlamda kullanılmıştır. Bununla birlikte sadece semâvî âfet manasına gelecek kullanımlar³⁵ olmakla birlikte bu tür âfetlerin tesiri ile ilgili olarak da "telef" veya "helâk" kelimelerine de yer verilmiştir.³⁶ Örneğin "*mebî kabzdan önce telef olursa...*"³⁷ gibi ifadelerde olduğu gibi bizzat âfet veya türlerinden bahsedilmemiş fakat âfetlerin neticelerini de kapsayacak şekilde geniş bir ifade olan "telef" kavramına yer verilmiştir. Tabi bu gibi durumlarda tüm teleflerin âfetler neticesinde meydana geldiğini söylemek yanlış olur. Zira âfet, telef sebeplerinden sadece birisidir. Ali Haydar Efendi'nin (v. 1853/1935) şu ifadeleri bu durumu açıklar mahiyettedir: "*Mebî kabzdan önce şu beş şekilde telef/yok olur: 1- Semâvî bir âfet neticesinde, 2-.....*"³⁸ Buradan kimi teleflerin semâvî/doğal âfetler neticesinde meydana

³² Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *Ravzatü't-Tâlibin ve Umdetü'l-Müftîn*, I-XII, (3. Baskı), (thk. Züheyr eş-Şâviş), el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1991, III, s. 502; İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz, *Reddül-Mubtâr ale'd-Dürri'l-Mubtâr*, I-VI, (2. Baskı), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1992, VI, s. 12, 76, 186, 190; Ali Haydar, Hâce Emin Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm fî Şerhi Mecelleti'l-Abkâm*, I-IV, (1. Baskı), Dâru'l-Cil, yy., 1991, I, s. 277.

³³ Kadı Abdulvehhâb, Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Nasr es-Sa'lebî el-Bağdâdî, *Uyûnu'l-Mesâil*, (1. Baskı), (thk. Ali Muhammed İbrahim Bürüye), Dâru İbni Hazm, Beyrut 2009, s. 407.

³⁴ Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd b. Eyyûb, *el-Muntekâ Şerbu'l-Muvatta*, I-VII, (1. Baskı), Matbaatu's-Saâde, yy., h. 1332, IV, s. 232; Mevâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kasım b. Yûsuf el-Abderî el-Ğırnâtî, *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halil*, I-VIII, (1. Baskı), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994, VI, s. 463-464; Hattâb er-Ruaynî, Şemsüddin Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Abdurrahman, *Mevâhibu'l-Celîl fî Şerhi Muhtasari Halil*, I-VI, (3. Baskı), Dâru'l-Fikr, 1992, IV, s. 507.

³⁵ Bkz. Mevsilî, II, s. 29; III, s. 59, IV, s. 143; V, s. 15.

³⁶ Ahmet Özel, "Âfet", *DİA*, İstanbul 1988, I, s. 399.

³⁷ Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî Rüknüddin Abdulmelik b. Abdillâh b. Yûsuf b. Muhammed, *Nibâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezbeb*, XX, (1. Baskı), (thk. Abdulazim Muhammed ed-Dîb), Dâru'l-Minhâc, yy. 2007, V, s. 258, VIII, s. 116; Nevevî, *Ravza*, III, s. 501; Zeylâi, Fahreddin Osman b. Ali, *Tebyîni'l-Hakâik Şerbu Kenzi'd-Dekâik*, I-VIII, (1. Baskı), (thk. Ahmed İzzu İnâye), (Şilbî Hâşiyesi ile birlikte), Matbaatü'l-Kübra el-Emiriyye, Kâhire 1893, III, s. 309.

³⁸ Ali Haydar, I, s. 275.

na geldiği anlaşılmaktadır. Meydana gelen bu telefler kısmî olabildiği gibi küllî de olabilmektedir.

Genel olarak bakıldığında klasik İslâm Hukuk doktrininde yukarıda da izah edildiği gibi ya doğrudan âfet kavramı kullanılmakta ya da bu husus, âfet kapsamında değerlendirilebilecek muhtelif isimler altında ifade edilmektedir. İlgili kaynaklarda "âfet" ile bağlantısı olan kavramlar kısaca şu şekildedir:

2.2. Semâvî Âfet

Eserlerinde bizzat kârise kavramını kullanmayan klasik İslâm hukukçuları bunun yerine yine aynı anlama gelebilecek şekilde "âfet" kavramını, doğal âfet için de daha çok "câiha" ve "semâvî âfet" gibi kavramları kullanmışlardır. Aynı zamanda bu tür âfetlerden dolayı meydana gelen zarar ve neticelerini de önemli ölçüde işlemişlerdir.³⁹ Âfet, semâvî âfet ve bunların neticelerini ifade etmek için de telef veya helâk gibi ifadelerle yer veren İslâm hukukçuları aynı zamanda ma'kûdun aleyhin maruz kaldığı semâvî âfetleri "*insan dablinin bulunduğu hususlar*" olarak ifade ederek söz konusu semâvî/doğal âfetlerin yapılan sözleşmeler üzerindeki neticelerini işlemişlerdir.⁴⁰

'*Dürerü'l-Hükkâm*'da zikredilen semâvî âfetlere misal olarak selle-rin verilmesi⁴¹ yıldırım, su taşkını, çekirge istilası, kuraklık, yangın, deprem, صقيع "kırağı", don ve kasırgaların semâvî âfet olarak gösterilmesi⁴² semâvî âfetlerin "doğal âfet" anlamına geldiğinin en güzel ör-

³⁹ Örneğin İslâm Hukukunda semâvî âfetlerden kaynaklanan zararların telâfisi için teminât hukukuna yer verilmiştir. Bkz. Recep Özdemir, *İslâm Borçlar Hukukunda Aynı Teminât*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016, s. 199-214.

⁴⁰ Bkz. Cüveynî, VIII, s. 116; Kelvezânî, Ebu'l-Hattâb Mahfuz b. Ahmed b. el-Hüseyn, *el-Hidâye alâ Mezbebi'l-İmâm Ahmed*, (1. Baskı), (thk. Abdullatif Hemîm-Mahir Yasin el-Fahl), Müessesetu Girâs, yy., 2004, s. 247; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğni*, I-X, Mektebetü'l-Kâhire, 1968, IV, s. 81; Nevevî, *Ravza*, III, s. 501; İbn Kudâme el-Makdisî, Ebû'l-Ferec Şemsuddin Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerbu'l-Kebîr alâ Metni'l-Muknî*, I-XII, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Basıma hazırlayan: Muhammed Reşid Rıza, yy., ts., IV, s. 257; İbn Müflih, Ebû İshak Burhaneddin, *el-Mubdî fî Şerhi'l-Muknî*, I-VIII, Beyrut 1997, IV, s. 165; *Mevsûatu'l-Fıkhi'l-İslâmî*, I, s. 52; Kal'acı, Muhammed Revvâs-Hamid Sadık Kuneybî, *Mu'cemu Luğati'l-Fukabâ*, (2. Baskı), Dârü'n-Nefâis, 1988, s. 36.

⁴¹ Ali Haydar, I, s. 277.

⁴² Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *el-Fıkhi'l-İslâmî ve Edilletübü*, I-X, (3. Baskı), Dâru'l-Fikr,

neklerindedir. Bu yüzden biz de klasik İslâm Hukukuna dair eserlerde geçen "semâvî âfet" kavramı yerine "doğal âfet" kavramının kullanılmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Günümüzde kimi çalışmaların da klasik İslâm Hukuku eserlerinde geçen "câiha"⁴³ veya "semâvî âfet"⁴⁴ kavramlarını "doğal âfet veya tabii âfet" olarak anlamları da "câiha" ve "semâvî âfet" kavramlarının "doğal âfet" anlamına geldiğini gösterir.⁴⁵ Bunun yanı sıra Romalıların yıldırım, deprem, su baskını, fırtına, kasırga ve deniz kazası gibi durumları "yüksekten gelen kuvvetler" şeklinde ifade etmelerinin⁴⁶ İslâm Hukukunda kullanılan "semâvî âfet" kavramıyla benzerlik arz etmesi de yine bu kavramın doğal âfetleri ifade etmesi açısından önemlidir. Klasik kaynaklarımızda ayrıca şu doğal âfet türleri de yer almıştır:

Zelzele: Tespit edebildiğimiz kadarıyla bir doğal âfet türü olan زلزلة zelzele/deprem, fûrû' fıkıhta genelde husûf, kusûf, istiskâ, kunût vb. muhtelif meselelerde⁴⁷ ele alınmış olup nadiren muâmelâtta, akitler ile ilgili bahislerde zikredilmiştir. Mârife olarak الزلزلة "ez-zelzele" şeklinde geçtiği yerlerde de "Zilzâl Süresi" ile ilgili birtakım malumatlar verilmektedir. Fıkıh kaynaklarımızda sözleşmelerde deprem kav-

Dimaşk, VI, s. 4936; Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *Nazariyyetu'z-Zarûrati's-Şer'iyye, Mukârrane mee'l-Kânîni'l-Vad'i*, (4. Baskı), Beyrut 1985, s. 332-333.

⁴³ İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctebid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, I-IV, Dâru'l-Hadis, Kâhire 2004, III, s. 202-203.

⁴⁴ Nevevî, *Ravza*, III, s. 502; İbn Âbidîn, VI, s. 12, 76, 186, 190; Ali Haydar, I, s. 277.

⁴⁵ Bkz. Zuhaylî, *Nazariyyetu'z-Zarûra*, s. 332-333; Talip Türcan, "İslâm ve Türk Borçlar Hukukuna Göre Satım Sözleşmesinde Hasarın Geçiş Sorunu", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, 2003, s. 183; Mustafa Kisbet, *İslâm Hukukuna Göre Satım Akdinde Malın Kabz ve Teslimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2010, s. 175, 197; Arif Atalay, *İslâm Hukukunda Kabz*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012, s. 25, 133, 135.

⁴⁶ Abdullah Pulat Gözübüyük, *Hukukî Mesuliyet Bakımından Mücbir Sebepler ve Beklenmeyen Haller*, Kazancı Yayınevi, (3. Baskı), Ankara 1977, s. 26.

⁴⁷ Bkz. Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, I-VIII, (thk. Rifat Fevzi Abdülmuttalib), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1990, VII, s. 177; Râfî, Abdülkerim b. Muhammed Ebu'l-Kâsım, *el-Azîz Şerbu'l-Vecîz*, I-XIII, (1. Baskı), (eş-Şerhu'l-Kebîr diye meşhurdur.), (thk. Ali Muhammed İvez, Adil Ahmed Abdülmevcûd), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997, II, s. 382; Aynî, Ebû Muhammed b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin el-Gitâbi Bedruddin, *el-Binâye Şerbu'l-Hidâye*, I-XIII, (1. Baskı), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, III, s. 149; Mevâk, II, s. 362; Ebû Zekeriya el-Ensârî, b. Muhammed, *Esne'l-Metâlib fî Şerbi Ravzi't-Tâlib*, I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, (Remlî'nin "*Hâşiyetü'l-Kebîr'i*" ile birlikte), yy., ts., I, s. 288; İbn Âbidîn, VI, s. 756.

ramına pek yer verilmediği görülür. Bunun nedeni, o dönem için düşünüldüğünde ya depremlerin sözleşmeler üzerinde direkt etkisinin görülmemesi ya da direkt deprem kavramının zikredilmeyip bunun yerine genel bir ifade olarak "semâvî âfet" ifadesinin kullanılması olabilir. Deprem, yıkıcı yağmur ve sellerin semâvî/doğal âfet olarak ifade edilmiş olması⁴⁸ da bunu destekler mahiyettedir.

Sel: Doğal âfet türlerinden biri olan sel, klasik kaynaklarımızda سيل "seyl" şeklinde yer almış ve gasb ile ilgili konularda zikredilirken semâvî/doğal âfetleri ifade edecek şekilde kullanılmıştır.⁴⁹ Bununla birlikte araziler ve mahsuller hususunda satım ve icâre gibi akit türlerinde de problemlerin kaynağını teşkil eden seller, ilahî ve doğal bir âfet anlamına gelecek şekilde yer almıştır.⁵⁰

Nadiren de olsa kimi eserlerde hırsızlık, gasp⁵¹ ve kurtların koyunları kapması gibi durumlar semâvî âfet kapsamında değerlendirilse de özellikle de muâmelât ile ilgili konularda "semâvî âfet" ifadesini karşılayacak en iyi kavramın "doğal âfet" kavramı olduğu kanaatindeyiz.⁵² Genel olarak bakıldığında günümüzde yapılan âfet ve doğal âfet tanım ve türlerine dair izahatların klasik İslâm Hukukuna dair eserlerde de izdüşümünün olduğu görülecektir. Şu farkla ki günümüzde âfet ve doğal âfet çeşitleri, çağ ve teknolojideki ilerlemelere bağlı olarak birçok muhtelif tür arz ederken bu çeşitliliğe İslâm Hukukuna dair kaynaklarda rastlanmaz. Bununla birlikte günümüzde olduğu gibi klasik

⁴⁸ Haraşî, Ebû Abillâh Muhammed b. Abdullah, *Şerbu Muhtasar-ı Halil*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts., VI, s. 179; Desûkî, Ebû Muhammed b. Ahmed b. Arafе, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerbi'l-Kebîr*, I-IV, (Derdir'in "*Şerbu'l-Kebîr*"i ile birlikte), Dâru'l-Fikr, yy., ts., III, s. 494.

⁴⁹ Bkz. Molla Hüsrev, Muhammed b. Faramurz b. Ali, *Dürrü'l-Hükkâm Şerbu Gureri'l-Abkâm*, I-II, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye, ts., II, s. 263; İbn Nüceym, VIII, s. 126; İbn Âbidîn, VI, s. 186.

⁵⁰ Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî, *el-Müdevenetü'l-Kübrâ*, I-IV, (t. Baskı), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, IV, s. 195; Şâfî, IV, s. 17; Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, *el-Vasît fi'l-Mezbebe*, I-VII, (t. Baskı), Dâru's-Selâm, (thk. Ahmed Mahmud İbrahim, Muhammed Tamir), Kâhire 1417, IV, s. 198; Desûkî, *Hâşiyetu Desûkî*, IV, s. 50; Sâvî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Halvetî, *Bulğatu's-Sâlik li Akrabi'l-Mesâlik el-Ma'rûf bi Hâşiyeti's-Sâvî ale's-Şerbi's-Sağîr*, I-IV, Dâru'l-Meârif, yy., ts., IV, s. 70.

⁵¹ Bkz. Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, V, s. 3961.

⁵² Bkz. Bağdâdî, Ebû Muhammed Ğânim b. Muhammed, *Mecme'u'd-Damânât fi Mezbebi'l-İmâmi'l-Azam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, I-II, (t. Baskı), (thk. Muhammed Ahmed Sirâc, Ali Cum'a Muhammed), Dâru's-Selâm, yy., 1999, I, s. 106, 126.

İslâm Hukukuna dair eserlerde de doğal âfetler için öne çıkan mana, söz konusu hadiselerin insan müdahalelerinden bağımsız, öngörülemeden ve karşı konulamayan hadiseler oluşudur.

2.3. Câiha

Sözlükte âfet, musîbet, şiddet, malı ve canı telef eden sebep, mânasına gelen جائحة "câiha",⁵³ İslâm Hukukunda meyve ve sebzelere yani mahsullere kısmen veya tamamen zarar veren, önceden beklenmeyen/sezilemeyen ve önlenemeyen âfetler demektir. Bu kelime hadis metinlerinde hem sözlük⁵⁴ hem terim⁵⁵ anlamlarında kullanılmıştır.⁵⁶ الجائحة "el-Câiha" kelimesi hukuk dilinde dolu, kuraklık, aşırı yağmur, çekirge istilası ve zirâi hastalıklar gibi meyve ve sebzelere kısmen veya tamamen zarar veren, önceden sezilemez ve önüne geçilemez beklenmeyen olaylar, daha doğrusu âfetlerdir.⁵⁷ Câiha kavramı, birinin malına ârız olup o malın tümünü yok eden musîbetler ve semâvî âfetler,⁵⁸ mahsulü tamamen veya kısmen yok eden her âfet şeklinde tarif edilmiş ve ayrıca bu kavrama "helâk" manası da verilmiştir.⁵⁹ Âfetzedelerin dilenebileceğini ifade eden rivayetlere⁶⁰ bakıldığında da câihanın doğal âfet manasına geldiği görülür.⁶¹

İslâm hukukçuları câiha'ya geniş ve dar anlamlar yüklemiştir. Bu

⁵³ Ezherî, V, s. 88; Feyyûmî, I, s. 113; Ahmed Muhtar Abdulhamid Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabîyyeti'l-Muâsıra*, I-IV, (1. Baskı), Âlemü'l-Kutub, yy., 2008, s. 417; Âsım Efendi, Ebu'l-Kemal Ahmed el-Mütercim, *el-Okyanûsu'l-Basîf fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Mubît, Kâmûsu'l-Mubît Tercümesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, (I-IV), (1. Baskı), İstanbul 2013, II, s. 1113.

⁵⁴ Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvud*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul 1992, Zekât, 26.

⁵⁵ Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *Sabîbu Müslim*, I-V, Çağrı Yay., İstanbul 1992, Müsâkât, 3.

⁵⁶ Ali Bardakoğlu, "Câiha", *DİA*, İstanbul 1993, VII, s. 26.

⁵⁷ Ali Bardakoğlu, "İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta Beklenmeyen Hal Nazariyesi", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Kayseri 1985, s. 79.

⁵⁸ Ezherî, V, s. 88; Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabîyyeti'l-Muâsıra*, I, s. 417.

⁵⁹ Ezherî, V, s. 88.

⁶⁰ Müslim, Zekât, 36; Ebû Dâvud, Zekât, 26; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, I-VIII, Çağrı Yay. İstanbul 1992, Zekât, 80; Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, I-V, (1. Baskı), (thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Muhammed Seyyid Câdu'l-Hak), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1994, II, s. 17.

⁶¹ İbn Kudâme, *Muğnî*, IV, s. 81; Saîd el-Himyerî, *Şemsu'l-Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-Arab mine'l-Kulûm*, I-XI, (1. Baskı), (thk. Hüseyin b. Abdillâh el-Ömerî-Mutahhir b. Ali el-İryânî-Yûsuf Muhammed Abdullah), Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrut 1999, II, s. 1219.

na göre "âfet" ile aynı anlama gelecek şekilde yapılan kimi tarifler ile câiha'ya geniş bir anlam yüklenirken sadece zirâi mahsullerin uğradığı doğal âfetlerin genel adı şeklinde dar anlamda kullanımlar daha yaygındır. Burada özetle ifade edilmesi gereken husus câiha'nın "doğal âfet" olarak ifade edildiğidir.⁶² Biz de câihanın doğal âfet anlamına geldiğine katılmakla birlikte bu kavramın, mahsullere, yani sebze, meyve ve tarım ürünlerine isabet edip bunları tamamen yok eden veya kıymet ve miktar açısından azaltan doğal âfetler⁶³ anlamına geldiği kanaatindeyiz. Dolayısıyla câihanın bu özel ıstılahi manasının dışında kullanılmaması daha uygun olacaktır.

Ayrıca العَفْن "el-afen" kavramının da câiha kapsamına girdiğini ifade etmek gerekir. Ne var ki bu kavram, kuraklık ve susuzluğun, yani قحط "kaht" ve "ataş'ın" (عطش) zıddıdır. Özellikle de hurmalarda siyahlaşma şeklinde beliren bu durum, aşırı su almaktan veya ıslanmaktan dolayı meydana gelen küflenme ve çürümelere ifade eder.⁶⁴

Genel olarak "câiha" ile "âfet" kavramı arasında yakın bir ilişkinin olduğu görülür. Ne var ki bu iki kavram arasında şumûl farkı vardır. Bu anlamda âfet kavramı câiha kavramından daha kapsamlıdır.⁶⁵ Dolayısıyla câiha diye ifade edilen mevzu aynı zamanda bir âfet durumudur. Fakat her âfetin câiha olduğu söylenemez. Çünkü câiha genelde mahsullerin uğradığı doğal âfetleri ifade ederken, âfet kavramı her türlü doğal âfeti kapsamaktadır. Fakat hırsızlık (hırsızın) ve ordu birlikleri gibi insan dahlinin söz konusu olduğu hususların mahsullere verdiği zararları da (kıyâsen) câiha olarak değerlendiren İslâm hukukçuları⁶⁶ da vardır. Bu hukukçular, meydana gelen olayların defedilemez ve öngörülemez mahiyette oluşunu esas almıştır.⁶⁷

Genelde malların Allah tarafından helâk/yok edildiği ifade edilir-

⁶² Bkz. İbn Rüşd, III, s. 203; İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Halim, *Mecmû'ul-Fetâvâ*, I-XXXV, (thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım), Mecmeu'l-Melik Fahd, Medine 1995, XXX, s. 278; Türcan, s. 183.

⁶³ Bû Lihye, s. 23.

⁶⁴ Zebîdî, XXXV, s. 25, 406; İbn Manzûr, XIII, s. 288; İbn Fâris, IV, s. 56; Herevî, III, s. 6.

⁶⁵ *Mevsûatu'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye*, XV, s. 68.

⁶⁶ Örneğin Mâlikîler bu şekilde düşünmektedir. Bkz. Bâcî, IV, s. 232; Mevâk, VI, s. 463-464; Ruaynî, IV, s. 507; Lokman, s. 138-139.

⁶⁷ Detaylı bilgi için bkz. Kıyılık, s. 135.

ken أجاهه "ecâhehu" şeklinde bir ifade kullanılır ki zaten bu ifadeden, âfet ile bir şeyin yok olduğu anlaşılır.⁶⁸ Helâk veya teleflerin, âfet olgusunun bir sonucu olduğu buradan daha iyi anlaşılmaktadır. Neticede İslâm hukukçuları genel olarak âfet kavramıyla, insan müdahalesi bulunmadan meydana gelen zarar ve musîbetleri kastetmişlerdir. Özeldense sebze ve meyve gibi ziraî ürün ve mallara zarar veren âfetler için câiha tabirini; bunların tesiri hakkında da helâk ve telef kavramlarını kullanmışlardır.⁶⁹

2.4. Âhe

"el-Âhe" kavramı da âfet ile aynı anlama gelmekle birlikte⁷⁰ bu kavrama, "isabet ettiği şeyi ifsâd eden ârâz"⁷¹ manası da verilmiştir. Âfetlerde aynı zamanda hastalık ve kaht/kuraklık⁷² manası da mevcut olduğundan Hz. Peygamber'in (s.a.s) "âhe" zail oluncaya (yani âfetten emin oluncaya) kadar meyvenin satışını yasaklamasına⁷³ dair rivayetlerde de âhe'nin âfet manasında olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki "âhe"; ekin ve meyvelere isabet edip de mahsulü bozan âfet ve belalar anlamındadır.⁷⁴ Yani ekin ve benzeri şeylere isabet edip bozan sıcaklık ve ataş/susuzluk gibi şeylerdir. Kendisine yüklenen bu anlamlardan "âhe" kavramının "câiha" ile eş anlamlı olduğu görülecektir. Yine bir kavmin hayvanlarının veya ekinlerinin âhe'ye maruz kaldığı ifade edildiğinde burada o kavmin âfete maruz kaldığı anlaşılır. Ayrıca bu kavrama âfetin yanı sıra "ayb" manası da verilmiştir.⁷⁵ İnsanların mal, can ve yiyecek malzemeleri açısından uğradığı âfetler için de yine "âhe"

⁶⁸ Râzî, Zeynüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdulkadir, *Mubtârü's-Sıbâb*, (5. Baskı), (thk. Yûsuf Şeyh Muhammed), Mektebetü'l-Asriyye-Dârü'n-Nemûzeciyye, Beyrut 1999, s. 63; Zebîdî, VI, s. 355; *Mevsûatu'l-Fıkbiyye el-Kuveyyiyye*, XV, s. 67.

⁶⁹ *Mevsûatu'l-Fıkbiyye el-Kuveyyiyye*, I, s. 96; Özel, I, s. 399.

⁷⁰ İbn Hacer, IV, s. 395; İbn Manzûr, XIII, s. 520; Ebu'l-Bekâ, s. 155; Feyyûmî, I, s. 29; Firuzâbâdî, s. 794, 1250; Bereketî, Muhammed Amîm el-İhsan el-Müceddidî, *et-Ta'rifâtu'l-Fıkbiyye*, (1. Baskı), Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986, s. 12, 142; Râzî, s. 25, 222; Ezherî, III, s. 16.

⁷¹ İbn Manzûr, IX, s. 16; XIII, s. 520; Feyyûmî, I, s. 29; II, s. 441; Firuzâbâdî, s. 794, 1250; Aynî, IX, s. 134.

⁷² *Mu'cemu'l-Vasît*, I, s. 32.

⁷³ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sabîbu'l-Buhârî*, I-VIII, Çağrı Yay. İstanbul 1992, Zekât, 58; Müslim, Büyü', 13; Mâlik b. Enes, *Muvatta*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul 1992, Büyü', 8.

⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Ğaribi'l-Hadis*, III, s. 324.

⁷⁵ Râzî, s. 222; Firuzâbâdî, s. 1250; Feyyûmî, II, s. 441.

kavramının kullanıldığı görülür.⁷⁶

Câiha'nın "âhe" kavramı ile eş anlamlı olduğuna dair ifadelerden de⁷⁷ anlaşıldığı üzere "âhe" kavramı, hem âfet hem de câiha manasına gelecek şekilde bir kullanıma sahiptir.⁷⁸ Yine "âhe" ile eş anlamlı olacak şekilde الرَّمَانَةُ "ez-zemâne" kavramı da kullanılmıştır.⁷⁹ Ne var ki bu kavram (الرَّمَانَةُ) hayvanlar ile ilgili âfetler veya daimi hastalık manasında da kullanılmıştır.⁸⁰ Verilen bütün bu manalardan "âhe" kavramının âfet anlamına geldiği anlaşılmaktadır.⁸¹ "Âhe" ve "âfet" kavramlarının her ikisi "câiha" anlamına gelecek şekilde de kullanılmıştır.⁸² Çünkü ekinlere isabet eden âhe ve âfete câiha denir.⁸³ Yukarıdaki bilgilerden hareketle âhe kavramının hem âfet hem de doğal âfet ve câiha anlamına gelecek şekilde kullanıldığı söylenebilir.

2.5. Kaht

Hz. Ömer döneminde meydana gelen kaht'ın (قحط), yağmurun

⁷⁶ İbn Manzûr, XIII, s. 520.

⁷⁷ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b Saîd, *el-Muballâ bi'l-Âsâr*, I-XII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts., VII, s. 283; Cüveynî, Abdulmelik b. Abdillâh b. Yûsuf b. Muhammed, *Nibâyeti'l-Matlab fi Dirâyeti'l-Mezzeb*, (1. Baskı), (thk. Abdulazim Mahmud ed-Dîb), Dâru'l-Minhâc, yy., 2007, XVI, s. 343; Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *el-Mecmû' Şerbu'l-Mübezzeb*, I-XX, (Subkî ve Mutî'nin "et-Tekmilê'si" ile birlikte), Dâru'l-Fikr, ts., XIII, s. 91.

⁷⁸ Cemel, Süleyman b. Ömer b. Mansur el-Uceylî el-Ezherî, *Hâşiyetu'l-Cemel alâ Şerbi'l-Menbec*, I-V, Dâru'l-Fikr, yy., ts., III, s. 206; Buceyremî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer, *Hâşiyetu'l-Buceyremî alâ Şerbi'l-Menbec*, I-IV, Matbaatü'l-Halebî, yy., 1950, II, s. 308.

⁷⁹ Kalyûbî, Ahmed b. Selâme-Umeyrâ, Ahmed Berlesî, *Hâşiyetü Kalyûbî ve Umeyrâ*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995, III, s. 197. (Bu iki haşiyenin müelliflerinden biri olan Berlesî, Ahmed Amîre el-Burullusî şeklinde de zikredilmiştir. Bkz. M. Kâmil Yaşaroğlu, "Minhâcüt-Tâlibîn", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, s. 112; Umeyre el-Burullusî şeklinde de ifade edilmiştir. Bkz. Cengiz Kallek, "Kalyûbî", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, s. 270.)

⁸⁰ Râzî, *Mubtaru's-Sıhâb*, s. 137; Sa'dî Ebû Hubeyb, *el-Kâmûsu'l-Fıkbi*, (2. Baskı), Dimeşk 1988, s. 160.

⁸¹ Râzî, *Mubtaru's-Sıhâb*, s. 25, 222; Feyyûmî, I, s. 29; Firuzâbâdî, s. 794, 1250.

⁸² Kadî Abdulvehhâb, Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Nasr es-Sa'lebî el-Bağdâdî, *el-Meüne alâ Mezhebi Âlimi'l-Medîne*, I-III, (thk. Hamîş Abdulhak), Mektebetü't-Ticâriyye-Mustafa Ahmed el-Bâz, Mekke 1995, I, s. 1008; Zeylâî, *Tebyîn*, IV, s. 12; Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatib, *Muğni'l-Mubtâc ila Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc*, I-VI, (1. Baskı), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994, II, s. 496.

⁸³ Âdil Mübârek Metirât, *Abkâmu'l-Cevâib fi'l-Fıkbi'l-İslâmî ve Silatuba bi Nazariyyeti-yi'z-Zarura ve'z-Zurûfi't-Târie*, Câmîatü'l-Kâhire Külliyyetü'l-Ulûm, Kısmu'ş-Şerîati'l-İslâmî, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kâhire 2001, s. 7.

yağmamasından kaynaklanan kuraklık olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁴ Kimi rivayetlerde⁸⁵ bu, yani kuraklık durumları gibi halkın içinde bulunduğu müşkil dönemlerde şehirli olanların bâdiye ehli (taşralı) adına satış yapması ve "telakki'r-rukân" yasaklanıyor.⁸⁶ Anlaşıldığı üzere klasik İslâm Hukuk doktrininde geçen bu kavram (قحط) kuraklığı, yağmurun yağmamasını ifade etmektedir.⁸⁷ Hemen hemen "kaht" ile aynı manaya gelen "cedb" (جدب) kavramı da kuraklık anlamına gelse de⁸⁸ daha çok kuraklıkla birlikte gelen kıtlık manasının ön plana çıktığı görülecektir.⁸⁹ Ne var ki "kaht" ve "cedb" kavramları fıkıh kitaplarında muâmelât ile ilgili hususlarda zikredilse de bu kavramların genellikle kunût, istiskâ (yağmur duası), zekat ve hırsızın elinin kesilmesi gibi mevzularda ele alındığı görülür.⁹⁰ Muhtelif başlıklar altında ele alınmış olsa bile kuraklığın âfet kavramı ile olan irtibatının izahı açısından kuraklığın doğal bir âfet olduğunun ifade edilmesi uygun olacaktır.

2.6. Ataş

"el-Ataş" kavramından kasıt yağmurların veya meyve ve ekinleri sulayan gözelerin suyunun kesilmesidir.⁹¹ Suyunun kesilmesinden dolayı meyve ve sebzeye isabet eden bir durum veya semâya isabet edip de yağmurun yağmaması ve böylece meyve ve sebzenin yok olması anlamına gelir. Satım sözleşmelerine konu olan bu tür meyve ve ekinlerin söz konusu sebepten dolayı zarar görmesi durumunda mey-

⁸⁴ Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa el-Hüsrevcirdî el-Horasânî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, (3. Baskı), (thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, III, s. 490; İbn Ebî Şeybe, Ebûbekir Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *el-Musannef fi'l-Ebâdis ve'l-Âsâr*, I-VII, (1. Baskı), (thk. Kemal Yûsuf el-Hût), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1989, VI, s. 356.

⁸⁵ Buhârî, Büyû', 70, 71; Müslim, Büyû', 4, Nikâh, 6.

⁸⁶ Kâsânî, Alâeddün Ebî Bekir b. Mesud b. Ahmed, *Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, I-VII, (2. Baskı), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1986, V, s. 232; Karâfi, Ebû'l-Abbâs Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahman, *ez-Zabîre*, I-XIV, (1. Baskı), (thk. Muhammed Haccî, Saïd A'rab ve Muhammed Bû Hubze), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994, II, s. 432; Molla Hüsrev, II, s. 178; Meydânî, Abdülğani b. Talib b. Hammâde b. İbrahim, *el-Lübâb fi Şerbi'l-Kitâb*, I-IV, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut ts., II, s. 30.

⁸⁷ Kâsânî, V, s. 232; İbn Rüşd, IV, s. 7; Molla Hüsrev, II, s. 178.

⁸⁸ Şâfiî, I, s. 282; Nevevî, *Mecmû'*, V, s. 94; Karâfi, *Zabîre*, II, s. 432.

⁸⁹ Şirbînî, II, s. 215; Sâvî, I, s. 605.

⁹⁰ Bkz. Şâfiî, I, s. 282; Kâsânî, I, s. 284, V, s. 232; İbn Kudâme, *Muğni*, II, s. 319, 324; Karâfi, *Zabîre*, II, s. 432, 436, III, s. 108; Aynî, III, s. 156, VIII, s. 212, XII, s. 215; Şirbînî, I, s. 371, 606, II, s. 215, III, s. 65, V, s. 471.

⁹¹ Sahnûn, IV, s. 21; Mevâk, IV, s. 507-508.

dana gelen zararın müşterinin hesabından düşürülmesi için yeter sebep olarak görülen "ataş" yani susuzluk, bir câiha ve dolayısıyla doğal âfet türü olarak kabul edilmiştir. Bu kavram da genelde muâmelât ile ilgili mevzularda ele alınmış ve özellikle de satım sözleşmelerinde bu tür doğal âfetlerden kaynaklanan hasar sorumluluğuna akdin hangi tarafının katlanacağı işlenmiştir. Örneğin göze sularının kesilmesi sonucunda meyveler sulanamayacak olursa bu durumda ister miktarı çok olsun isterse de az olsun suların kesilmesinden önce telef olan meyveler hesaptan düşürülür.⁹²

2.7. Nâzile

النَّازِلَةُ "en-nâzile" de yine âfet ve doğal âfet ile ilgili kavramlardır. Salgın hastalıklar, kuraklık,⁹³ korku, çekirge istilası gibi insanlara isabet eden şeyleri ifade eden bu kavram,⁹⁴ sözlük manası itibariyle (gökten, semâdan) inen anlamına geldiğinden çoğu yerde semâvî âfet manasını ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Salgın hastalık ve kuraklık anlamları ile birlikte⁹⁵ bu kavramın "musîbet" manasını da kapsayacak şekilde kunût (duası) ile ilgili bahislerde daha geniş bir kullanım alanının var olduğu görülür.⁹⁶ Bu anlamda nâzile kavramının doğal âfet kavramından daha kapsamlı olduğu söylenebilir. Buna göre her doğal âfet durumu aynı zamanda bir nâzile iken; nâzile diye ifade edilen her durumun doğal âfet olma zorunluluğu yoktur.

3. İslâm Hukukunda Âfet Kavramının Yer Aldığı Mevzular ve Pozitif Hukuk Açısından Değerlendirilmesi

Aslında "semâvî âfet" ve "câiha" kavramları, "doğal âfet" anlamına geldikleri için daha üst bir başlık olan "âfet" kapsamında değerlendirilmelidir. Bu anlamda hangi isim altında zikretmiş olursa olsun fakihler "âfet" ve bu anlamdaki kavramları genellikle mala tesiri açısından ele alarak dinî ve hukukî sorumluluk bakımından âfetlerin neticeleri üzerinde durmuşlardır. Gerek insanın irade ve ihtiyarına, gerekse mala

⁹² Bkz. Sahnûn, IV, s. 21.

⁹³ Râfî, I, s. 517.

⁹⁴ Zekerîya el-Ensârî, *Esne'l-Metâlib*, I, s. 158; Nevevî, *Mecmû'*, III, s. 494; Şirbîni, I, s. 371.

⁹⁵ Râfî, *el-Azîz*, I, s. 517.

⁹⁶ Zeylâi, *Tebyîn*, I, s. 170; İbn Âbidîn, II, s. 11; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, II, s. 1000.

yönelik âfetler ibadetlerde, muhtelif akid ve muamelelerde, haksız fiillerde, duruma göre sorumluluğun hafifletilmesi veya tamamen kalkması,⁹⁷ muhayerlik sübûtu, fesih, red ve butlân cezanın tehiri veya düşürülmesi⁹⁸ gibi sonuçlar doğurmaktadır.⁹⁹ Genel olarak bakıldığında âfet ve neticelerinin, muhtelif fikhî mevzulardan ziyade daha çok akitler bahsinde işlendiği görülecektir. O dönemki ihtiyaç ve problemlerden ileri gelecek ki âfetler özellikle de birkaç akit türü etrafında yoğun olarak işlenmiştir. Örneğin akdin her iki tarafı için de bağlayıcılık arz eden satım ve icâre akdi bunlardandır. Durum böyle olmakla birlikte âfetlerin muhtelif akit türlerini nasıl etkilediği de kaynaklarımızda yer almıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse fıkıh usûlü ile ibadetler bahsine konu olan yerler hariç tutulacak olursa, batılı hukuk sistemlerinde olduğu gibi klasik İslâm Hukuk doktrininde de "âfet" kavramının özellikle akitler çerçevesinde ele alındığı görülür.

Her ne kadar satım akdine konu olan meyve, sebze ve tarım ürünlerinin doğal âfetler neticesinde zarar görmesi durumunda meydana gelecek teleflerin müşterinin hesabından düşürülmesi,¹⁰⁰ başka bir ifadeyle söz konusu zarara kimin katlanacağı hususu özel bir tarzda "câiha" başlığı altında işlenmiş olsa da¹⁰¹ başta satım ve icâre akitleri olmak üzere muhtelif akit türlerinde sözleşmeden sonra fakat edimlerin îfâsından önce ma'kûdun aleyhe kısmen veya tamamen zarar veren doğal âfetler için "câiha" yerine "âfet" veya "semâvî âfet" kavramları kullanılmıştır.¹⁰² Tüm bu yerlerde hukukçular, âfetlerin akitlere etkisi-

⁹⁷ Örneğin zekat vacip olduktan sonra zekata konu olan meyvelerin telef olması durumunda zekatın tamamen düşmesinde olduğu gibi.

⁹⁸ Bu durum, fıkıh usûlünde zikri geçen âfetler için söz konusudur. Örneğin had cezası uygulanmadan önce câninin delirmesi böyledir. Bu durumda kendisine had cezası uygulanmaz.

⁹⁹ Bkz. Şâfiî, I, s. 282; Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme, *el-Mebsût*, I-XXX, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1993, III, s. 46, XII, s. 108; Kâsânî, I, s. 284, V, s. 232; İbn Kudâme, *Muğni*, II, s. 319, 324, IV, s. 81, VI, s. 439; Karâfi, *Zabîre*, II, s. 432, 436, III, s. 108; Mevsilî, IV, s. 143; Zeylaî, *Tebyîn*, II, s. 90; Aynî, III, s. 156, VIII, s. 212, XII, s. 215; Şirbînî, I, s. 371, 606, II, s. 215, III, s. 65, V, s. 471; *Mevsûatu'l-Fıkbiyye el-Kuveytiyye*, I, s. 97; Özel, I, s. 399.

¹⁰⁰ Klasik İslâm hukuk doktrininde "vad'u'l-cevâih" diye ifade edilen bu kavram, satım akdine konu olan mahsullerde doğal âfetlerden kaynaklanan zarar miktarının bedelden düşürülmesini ifade eder. Bkz. Kıyık, s. 138.

¹⁰¹ Bkz. Bû Lihye, s. 24; Bardakoğlu, "Câiha", *DİA*, VII, s. 26.

¹⁰² Bkz. Serahsî, XIII, s. 79, 117; Kâsânî, V, s. 239; Merğînânî, III, s. 72, IV, s. 317; İbn Kudâme, *Muğni*, IV, s. 83; Mevsilî, II, s. 70; Zeylaî, *Tebyîn*, V, s. 284; İbn Hümâm,

ni tartışmışlardır. Burada söz konusu olan tartışma, âfetlerden kaynaklanan kısmî ve küllî teleflerin sözleşmenin devamını mümkün kılıp kılamayacağı ve oluşan teleflerin/zararların bedel indirimine sebep olup olamayacağıdır.¹⁰³

Modern nazariyelerden olan beklenmeyen hal ve mücbir sebep olabilecek durumlar için de aynı hususun, yani âfetler ve âfetlerin sebep olduğu bu tür zararların önemli bir yer işgal etmesi, klasik İslâm Hukukunda zikri geçen âfetlerin pozitif hukuktaki bu nazariyeler açısından değerlendirilmesini de zaruri kılmıştır. Bu hususta İslâm Hukukunda yer aldığı haliyle âfetlerin akitler üzerindeki neticelerinin, batı hukukunda ilkin bir nazariye olarak ortaya çıkan ve daha sonra muhtelif hukuk sistemlerinin kanun maddelerinde yer alan "beklenmeyen hal" ve "mücbir sebep" ile benzer tarzda ele alındığını ifade etmek gerekir. Zira "beklenmeyen hal" mevzuunun özünü, sözleşmeden sonra, fakat henüz edimler ifâ edilmeden önce aralarında (doğal) âfetlerin de yer aldığı öngörülemez, karşı konulamaz ve tarafların müdahalesinden bağımsız kimi durumların edimin ifâsını imkansızlaştırıp mümkün kılması durumunda meydana gelen zarara kimin katlanacağı hususu oluşturmaktadır. Aynı hususların edimin ifâsını imkansızlaştırması durumunda ise bir diğer modern nazariye olan "mücbir sebep'ten" bahsedilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse klasik İslâm hukuk doktrininde yer aldığı haliyle genel olarak âfetlerin sebep olduğu her iki durumun, yani edimin ifâsını ağırlaştırması veya imkansızlaştırması hususu, modern hukukta beklenmeyen hal ve mücbir sebep diye iki ayrı başlık altında ele alınmıştır.¹⁰⁴

Sonuç

Genel olarak bakıldığında usûl alimleri âfet kavramını, ehliyet ârızaları ile ilgili mevzularda, insanın irade ve ihtiyarını bozan veya ortadan kaldıran ehliyet ârızaları anlamında kullanmıştır. İnsanların ihtiya-

VII, s. 88; Buhûtî, Mansur b. Yunus b. Selahaddin İbn Hasen b. İdris, *Keşşâfu'l-Kimâ'an Metni'l-İknâ'*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1982, III, s. 242; İbn Âbidîn, VI, s. 12; Ali Haydar, I, s. 277; Useymîn, Muhammed b. Salih b. Muhammed, *eş-Şerbu'l-Mumtî' alâ Zâdi'l-Müstakni'*, (t. Baskı), I-XV, Dâru İbni'l-Cevzi, yy., 1428, IX, s. 194, 209, XIV, s. 97.

¹⁰³ Bkz. Kıyılık, s. 138-151.

¹⁰⁴ Detaylı bilgi için bkz. Kıyılık, s. 21, 68, 138, 158, 196.

rı ile değil de sadece Allah'ın fiiliyle meydana gelen ârızaları da semâvî ârızalar diye vasıflandırılmışlardır.

Fürû' fıkha dair eserlerde ise âfet ve doğal âfet kavramları ile birlikte kısmen veya tamamen bu kavramlara karşılık gelen muhtelif ifadelerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Özetle ifade etmek gerekirse söz konusu kaynaklarda âfet kavramının yanı sıra doğal âfetleri karşılayacak şekilde "semâvî âfet" kavramı kullanılmıştır. Kimi zaman "âfet" anlamına gelecek şekilde geniş anlamıyla kullanılan "câiha" kavramının ise "zirâi mahsullerin uğradığı doğal âfetler" şeklinde özel, istilahi manası ile kullanılması daha uygun olacaktır. Çünkü fıkıh kaynaklarımızda genelde "câiha" kavramı "semâvî âfetler", yani doğal âfetler ile eş anlama gelecek şekilde sel, deprem, çığ, don, kuraklık, çekirge istilası ve kasırga gibi birçok doğal âfet türünü kapsayacak bir tarzda ele alınmıştır. Yine العاهة "el-âhe" ve الزماتة "ez-zemâne" kavramları da âfet, câiha ve doğal âfet kavramları ile eş anlamlı olarak kullanılmış, "kaht" ve "ataş" da birer doğal âfet türü olarak kaynaklarımızda yer almıştır. Ayrıca âfetlerin neticeleri için "helâk" veya "telef" ifadelerine de yer verilmiştir. Hangi kavram ile ifade edilirse edilsin âfetlerin ortak özelliği, insan müdahalesinden bağımsız, öngörülemeyen ve karşı konulamayan hadiseler olmalarıdır.

Önlenilmesi insan elinde olmayan büyük felaketler diye ifade edebileceğimiz "âfet" kavramının İslâm Hukukunda günümüzdekine yakın bir anlamda kullanıldığı söylenebilir. İslâm Hukukunda özellikle de doğal âfetlerin akdin konusunu etkilemesi durumunda, akit esnasında ön görülemeyen, karşı konulamayan ve taraflardan biri için karşılıksız kalan bir zarara sebebiyet vermek suretiyle akdin ifâsını ağır bir yük haline getirmesi ve hatta imkansızlaştırması söz konusu edilmiştir. Doğal âfetlerin sebep olduğu bu gibi durumlar günümüz hukuk sistemlerinde modern iki nazariye olarak bilinen "beklenmeyen hal" ve "mücbir sebebin" konusunu teşkil etmektedir. Her iki nazariyenin de ana temasını, sözleşmeden sonra fakat henüz edimler ifâ edilmeden önce aralarında âfetlerin de bulunduğu kimi olaylardan kaynaklanan zararların kime ait olacağı ve akdin istimrârının imkanı oluşturmaktadır. Bu yönüyle İslâm Hukukunda akitlerde zikri geçen âfetlerin bu nazariyeler ile doğrudan irtibatı söz konusudur.

Kaynaklar

- AFAD/T.C. Başbakanlık Âfet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, *Açıklamalı Âfet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*, yy., Kasım 2014.
- Ahmed Muhtar Abdulhamid Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabîyyeti'l-Muâsıra*, I-IV, (1. Baskı), Âlemü'l-Kutub, yy., 2008.
- Ali Haydar, Hâce Emin Efendi, *Dürrerü'l-Hükkâm fî Şerhi Mecelleti'l-Abkâm*, I-IV, (1. Baskı), Dâru'l-Cil, yy., 1991.
- Aral, Fahrettin, *Borçlar Hukuku (Özel Borç İlişkileri)*, Genişletilmiş 8. Baskı, Yetkin Yay., Ankara 2010.
- Âsım Efendi, Ebu'l-Kemal Ahmed el-Mütercim, *el-Okyanûsü'l-Basit fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Mubît, Kâmûsu'l-Mubît Tercümesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, (I-IV), (1. Baskı), İstanbul 2013.
- Atalay, Arif, *İslâm Hukukunda Kabz*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012.
- Aydınlı, Abdullah, "Âfet", *DİA*, İstanbul 1988, I, (399).
- Aynî, Ebû Muhammed b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin el-Ğitâbî Bedruddin, *el-Binâye Şerbu'l-Hidâye*, I-XIII, (1. Baskı), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- Bâcî, Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd b. Eyyüb, *el-Muntekâ Şerbu'l-Muvatta*, I-VII, (1. Baskı), Matbaatu's-Saâde, yy., h. 1332.
- Bağdâdî, Ebû Muhammed Ğânim b. Muhammed, *Mecme'u'd-Damânât fî Mezhebi'l-İmâmî'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, I-II, (1. Baskı), (thk. Muhammed Ahmed Sirâc, Ali Cum'a Muhammed), Dâru's-Selâm, yy., 1999.
- Bardakoğlu, Ali, "Câiha", *DİA*, İstanbul 1993, VII, (26-27).
- Bardakoğlu, Ali, "İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta Beklenmeyen Hal Nazariyesi", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Kayseri 1985.
- Bereketî, Muhammed Amîm el-İhsan el-Müceddidî, *et-Târîfâtü'l-Fıkhiyye*, (1. Baskı), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, yy., 1986.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali b. Musa el-Hüsrevcirdî el-Horasânî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, (3. Baskı), (thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

- Buceyremî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer, *Hâşiyetu'l-Buceyremî alâ Şerhi'l-Menbec*, I-IV, Matbaatü'l-Halebî, yy., 1950.
- Buhârî, Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed Alâuddin, *Keşfu'l-Esrâr Şerhu Usûli'l-Bezdevî*, I-IV, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmî, yy., ts.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sabîhu'l-Buhârî*, I-VIII, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Buhûtî, Mansur b. Yunus b. Selahaddin İbn Hasen b. İdris, *Keşşâfu'l-Kimâ' an Metni'l-İknâ'*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1982.
- Bû Lihye Cemîle, *Nazarîyyetü'z-Zurûfi't-Târie fi'l-Kânûni'l-Medenî el-Cezâiri*, Dirâse Mukârane, Câmîatu'l-Cezâyir, Ma'hedu'l-Hukuk ve'l-Ulûmi'l-İdâriyye, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cezâyir 1983.
- Burcuoğlu, Haluk, *Hukukta Beklenmeyen Hal ve Uyarlama*, İstanbul 1995.
- Cemel, Süleyman b. Ömer b. Mansur el-Uceyli el-Ezherî, *Hâşiyetu'l-Cemel ala Şerhi'l-Menbec*, I-V, Dâru'l-Fikr, yy., ts.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî Rüknuddin Abdulmelik b. Abdillah b. Yûsuf b. Muhammed, *Nihâyetu'l-Matlab fi Dirâyeti'l-Mezheb*, XX, (1. Baskı), (thk. Abdulazim Muhammed ed-Dîb), Dâru'l-Minhâc, yy., 2007.
- Çeker, Orhan, *İslâm Hukukunda Akidler*, (1. Baskı), Konya 2014.
- Debbûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer b. İsa, *Takvîmu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkıh*, (1. Baskı), (thk. Halil Muhyiddin el-Mîs), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, yy., 2001.
- Desûkî, Ebû Muhammed b. Ahmed b. Arafe, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale'ş-Şerhi'l-Kebîr*, I-IV, (Derdîr'in "*Şerhu'l-Kebîr*"i ile birlikte), Dâru'l-Fikr, yy., ts.
- Doğan, Ahmet, *Âfet Acil Müdabale Dönemleri İçin İnsangücü Planlaması Yapmak*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.
- Ebû Abbâh, Muhammed b. Abdülaziz, *et-Ta'vîd ani'd-Darar fi Fıkhi'l-İslâmî ve Alâkatubu bi Ta'vîzi Edrâri'l-Kevârisi't-Tabîyye fi'n-Nizâmi's-Suûdî*, Nâyif el-Arabîyye Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Riyad 2011.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvud*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul

1992.

Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsa el-Hüseynî, *el-Küllîyât Mu'cemun fi'l- Mustalahât ve'l-Furûku'l-Luğaviyye*, (thk. Adnan Derviş- Muhammed Mısrî), Beyrut, ts.

Ebû Zehra, *Usûl-u Fıkıh*, (Çeviren: Abdulkadir Şener, *İslâm Hukuk Metodolojisi Fıkıh Usûlü*), Fecr Yay., (10. Baskı), Ankara 2009.

Ebû Zekerîya el-Ensârî, b. Muhammed, *Esne'l-Metâlib fi Şerbi Ravzi't-Tâlib*, I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, (Remli'nin "*Hâşiyetü'l-Kebîr*" ile birlikte), yy., ts.

Emîr Pâdişâh, Muhammed Emîn b. Mahmud el-Hüseynî el-Horasânî, *Teysîru't-Tabrîr*, I-IV, nşr. Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1932.

Ergünay, Oktay, *Âfete Hazırlık ve Âfet Yönetimi*, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 2002.

Erman, Hasan, *İstisnâ Sözleşmesinde Beklenilmeyen Haller*, Fakülteler Matbaası, Ankara 1970.

Ezherî, Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Herevî, *Tebzîbu'l-Luğa*, I-VIII, (thk. Muhammed İvaz Mur'ib), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2001.

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâbu'l-Münîr fi Ğaribi's-Şerbi'l-Kebîr*, I-II, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

Feyzioğlu, Feyzi Necmeddin, *Borçlar Hukuku, Genel Hükümler*, II. cilt, İstanbul 1976.

Firuzâbâdî, Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l- Mubît*, I, (8. Baskı), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005.

Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, *el-Vasît fi'l-Mezheb*, I-VII, (1. Baskı), Dârü's-Selâm, (thk. Ahmed Mahmud İbrahim, Muhammed Tamir), Kâhire 1417.

Gökçe, Oktay-Özden, Şenay-Demir, Ahmet, *Türkiye'de Âfetlerin Mekansal ve İstatiksel Dağılımı Âfet Bilgileri ve Envanteri*, Ankara 2008.

Gökçe, Oktay-Tetik, Çiğdem, *Teoride ve Pratikte Âfet Sonrası İyileştirme Çalışmaları*, Afad, T.C. Başbakanlık Âfet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara 2012.

- Gözübüyük, Abdullah Pulat, *Hukukî Mesuliyet Bakımından Mücbir Sebepler ve Beklenmeyen Haller*, Kazancı Yayınevi, (3. Baskı), Ankara 1977.
- Haraşi, Ebû Abillâh Muhammed b. Abdullah, *Şerbu Muhtasar-ı Halil*, I- VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.
- Hattâb er-Ruaynî, Şemsüddin Ebû Abillâh b. Muhammed b. Abdurrahman, *Mevâhibu'l-Celîl fî Şerbi Muhtasari Halil*, I-VI, (3. Baskı), Dâru'l- Fikr, 1992.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, I-VI, (2. Baskı), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1992.
- İbn Ebî Şeybe, Ebûbekir Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *el-Musannef fî'l-Ebâdis ve'l-Âsâr*, I-VII, (1. Baskı), (thk. Kemal Yûsuf el-Hût), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1989.
- İbn Emîru Hâc, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Halebî, *et-Takrîr ve't-Tabbîr*, I-III, (2. Baskı), Dâru'l-Kutubi'l- İlmiyye, yy., 1983.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Zekerîyya el-Kazvini er-Râzî, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğâ*, I-VI, (2. Baskı), (thk. Abdüsselam Muhammed Harun), Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali, *Fethü'l-Bârî Şerbu Sabihî'l-Buhârî*, I-XIII, (1. Baskı), (Ta'lik: Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b Saîd, *el-Muballâ bi'l-Âsâr*, I-XII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğnî*, I-X, Mektebetü'l-Kâhire, 1968.
- İbn Kudâme el-Makdisî, Ebû'l-Ferec Şemsüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerbu'l-Kebîr alâ Metni'l-Mukniş*, I-XII, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Basıma hazırlayan: Muhammed Reşid Rıza, yy., ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn el-Ensârî er-Rüveyfî el-İfrikî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, (2. Baskı), Dâru Sâdır, Beyrut 1994.
- İbn Müflih, Ebû İshak Burhaneddin, *el-Mubdî fî Şerbi'l-Mukniş*, I-VIII, Beyrut 1997.

- İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, *el-Babru'r-Râik Şerhü Kenzî'd-Dekâik*, I-VIII, (3. Baskı), (thk. Zekeriyya Umeyrât), (İbn Âbidin Hâşiyesi ile birlikte), Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, yy., ts.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Halim, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, I-XXXV, (thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım), Mecmeu'l-Melik Fahd, Medine 1995.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Garîbu'l-Hadis*, I-II, (1. Baskı), (thk. Abdulmu'tî Emin el-Kal'acî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.
- İbnu'l-Esîr, Mecduddin Ebu's-Saadât el-Mübârek b. Muhammed, *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadis ve'l-Eser*, I-V, (thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut 1979.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsi el-İskenderî, *Fethu'l-Kadir li'l-Âcizi'l-Fakîr*, (Mergînânî'nin "*el-Hidâye'si*" ve Kâdî Zâde'nin "*Netâicu'l-Efkâr'ı*" ile bir arada), I- X, Dâru'l-Fikr, yy., ts.
- İbrahim Mustafa-Ahmed ez-Ziyat-Hamid Abdulkadir-Muhammed en-Neccâr, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Dâru'd-Da've, ts.
- İmre, Zahit, *Medeni Hukuka Giriş*, İstanbul 1971.
- Kadı Abdulvehhâb, Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Nasr es-Sa'lebi el-Bağdâdî, *el-Meüne alâ Mezbebi Âlimi'l-Medîne*, I-III, (thk. Hamîş Abdulhak), el-Mektebetü't-Ticâriyye Mustafa Ahmed el-Bâz, Mekke, 1995.
- , *Uyûnu'l-Mesâil*, (1. Baskı), (thk. Ali Muhammed İbrahim Bürûye), Dâru İbni Hazm, Beyrut 2009.
- Kadioğlu, Mikdat, *Âfet Yönetimi*, (1. Baskı), İstanbul 2011.
- Kal'acî, Muhammed Revvâs-Hamid Sadık Kuneybî, *Mu'cemu Luğati'l-Fukahâ*, (2. Baskı), Dârü'n-Nefâis, 1988.
- Kallek, Cengiz, "Kalyûbi", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, (270).
- Kalyûbi, Ahmed b. Selâme-Umeyrâ, Ahmed Berlesî, *Hâşiyetâ Kalyûbi ve Umeyrâ*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995. (Bu eser Celaleddin Mahallî'nin, Nevevî'nin Minhâc'ı üzerine yaptığı "*Kenzü'r-Râğibin fî Şerb-i Minhâci't-Tâlibin*" adlı şerhin üzerine yapılan iki Hâşiyeyi içermektedir).
- Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şehâbuddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahman,

- Envârü'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk*, I-IV, Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şehâbuddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahman, *ez-Zabîre*, I-XIV, (1. Baskı), (thk. Muhammed Haccî, Saïd A'rab ve Muhammed Bû Hubze), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1994.
- Kâsânî, Alâaddün Ebî Bekir b. Mesud b. Ahmed, *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, I-VII, (2. Baskı), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- Kelvezânî, Ebu'l-Hattâb Mahfuz b. Ahmed b. el-Hüseyn, *el-Hidâye alâ Mez-bebi'l-İmâm Ahmed*, (1. Baskı), (thk. Abdullatif Hemîm-Mahir Yasin el-Fah), Müessesetu Ğirâs, yy., 2004.
- Kıyık, Mustafa Harun, *İslâm Borçlar Hukukunda Doğal Âfetlerin Akitlere Etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016.
- Kisbet, Mustafa, *İslâm Hukukuna Göre Satım Akdinde Malın Kabz ve Teslimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2010.
- Lokman, Vahy Faruk, *ez-Zurûfu'l-İstisnâiyye elleti Tatrau ale'l-Akd ba'de İbrâmib, Dirâse Mukârane*, Amman 1992.
- Mâlik b. Enes, *Muvatta*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye fî Şerbi Bidâyeti'l-Mübtedî*, (thk. Tallâl Yûsuf), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- Metirât, Âdil Mübârek, *Abkâmu'l-Cevâib fî'l-Fıkhi'l-İslâmî ve Sılatuba bi Naza-riyyeteyi'z-Zarura ve'z-Zurûfi't-Târie*, Câmîatü'l-Kâhire Külliyetü'l-Ulûm, Kısmu'ş-Şerîati'l-İslâmî, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kâhire 2001.
- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Mubtâr*, I-V, (thk. Şeyh Mahmud Ebû Dakika), Tab'atü'l-Halebî, Kâhire 1937.
- Mevsûatu'l-Fıkhi'l-İslâmî*, (*Mevsûatu Cemal Abdunnâsır el-Fıkbiyye*), I-XX, Kâhire 1990.
- Mevvâk, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kasım b. Yûsuf el-Abderî el-Ğırnâtî, *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halîl*, I-VIII, (1. Baskı), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- Meydânî, Abdülğani b. Talib b. Hammâde b. İbrahim, *el-Lübâb fî Şerbi'l-*

- Kitâb*, I-IV, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Molla Fenârî, Şemsüddin Mehmed b. Hamza, *Fusûlü'l-Bedâyi' fî Usûli's- Şerâi'*, I-II, (1. Baskı), (thk. Muhammed Hüseyin Muhammed Hasen İsmail), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Faramurz b. Ali, *Dürerü'l-Hükkâm Şerbu Gureri'l-Abkâm*, I-II, Dâr-u İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc, *Sabîbu Müslim*, I-V, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, I-VIII, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Nevevî, Ebû Zekerriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *el-Mecmû' Şerbu'l- Mübezzeb*, I-XX, (Subkî ve Mutî'nin "*et-Tekmile'si*" ile birlikte), Dâru'l-Fikr, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *Ravzâtü't-Tâlibin ve Umde-tü'l-Müftîn*, I-XII, (3. Baskı), (thk. Züheyr eş-Şâviş), el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1991.
- Özdemir, Recep, *İslâm Borçlar Hukukunda Aynî Teminât*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016.
- Özel, Ahmet, "Âfet", *DİA*, İstanbul 1988, I, (399).
- Râfî, Abdulkerim b. Muhammed Ebu'l-Kâsım, *el-Azîz Şerbu'l-Vecîz*, I-XIII, (1. Baskı), ("*eş-Şerbu'l-Kebîr*" diye meşhurdur.), (thk. Ali Muhammed İvez, Âdil Ahmed Abdulmevcûd), Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut 1997.
- Râzî, Zeynüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadir, *Mubtâru's-Sıhâb*, (5. Baskı), (thk. Yûsuf Şeyh Muhammed), Mektebetü'l-Asriyye-Dârü'n-Nemûzeciyye, Beyrut 1999.
- Sa'dî Ebû Hubejb, *el-Kâmûsu'l-Fikbî*, (2. Baskı), Dîmeşk 1988.
- Sağlık Bakanlığı, *Sağlık Tesislerinde Âfet Planlamaları*, yy., ts., (http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&ccd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi64du7otvJAhWC_SwKHdKSAZ8QFgggMAE&url=http%3A%2F%2Fcs.g.thsk.saglik.gov.tr%2Fdosya%2FEgitim_Calistayi%2FSaglik_Tesislerinde_Afet_Planlari.pdf&usq=AFQjCNFAeDedyURvdPIEhZa8Hqt6978mQ).

(Erişim Tarihi: 08. 04. 2015).

- Sahnûn, Ebû Saïd Abdüsselâm b. Saïd b. Habîb et-Tenûhî, *el- Müdevvenetü'l-Kübrâ*, I-IV, (1. Baskı), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Saïd el-Himyerî, *Şemsu'l-Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-Arab mine'l-Kulûm*, I-XI, (1. Baskı), (thk. Hüseyin b. Abdillâh el-Ömerî-Mutahhir b. Ali el- İryânî-Yûsuf Muhammed Abdullâh), Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrut 1999.
- Sâvî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Halvetî, *Bulğatu's-Sâlik li Akrabi'l-Mesâlik el-Ma'rûf bi Hâşiyeti's-Sâvî ale'ş-Şerbi's-Sağîr*, I- IV, Dâru'l-Meârif, yy., ts.
- Senhûrî, Abdurrezzâk Ahmed, *Nazarîyyetü'l-Akd*, Mecmau'l-İlmi'l-Arabî el-İslâmî, Beyrut 1934.
- Senhûrî, Abdurrezzâk Ahmed, *el-Vasît fi Şerhi'l-Kânûni'l-Medenî el-Cedîd*, XII, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l-Arabî, Beyrut 1968.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme, *el-Mebsût*, I-XXX, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1993.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, I-VIII, (thk. Rıfat Fevzi Abdülmuttalib), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1990.
- Şengün, Hayriye, *Âfet Yönetimi Sistemi ve Marmara Depremi Sonrasında Yaşanan Sorunlar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatib, *Muğni'l-Muhtâc ila Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc*, I-VI, (1. Baskı), Dâru'l-Kütübî'l- İlmiyye, Beyrut 1994.
- Taftâzânî, Sa'duddin Mesud b. Ömer, *Şerbu't-Tekvîb ale't-Tavdîb*, I-II, Mektebetu Sabîh, yy., ts.
- Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdî, *Şerbu Meâni'l-Âsâr*, I-V, (1. Baskı), (thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Muhammed Seyyid Câdu'l-Hak), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1994.
- T.C. Başbakanlık Doğal Âfetler Koordinasyon Başmüsavirliği, *Doğal Âfetler Genel Raporu*, yy., Mayıs 1997.
- Türcan, Talip "İslâm ve Türk Borçlar Hukukuna Göre Satım Sözleşmesinde Hasarın Geçiş Sorunu", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, 2003,

(167-186).

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara 1969.

Useymîn, Muhammed b. Salih b. Muhammed, *eş-Şerbu'l-Mumtî' alâ Zâdi'l-Müstakni'*, (1. Baskı), I-XV, Dâru İbni'l-Cevzi, yy., 1428.

Vizâratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *el-Mevsûatu'l-Fıkbiyye el-Kuveytiyye*, XLV, 1-23 arası ciltler: (2. Baskı), Dâru's-Selâsil, Kuveyt; 24-38 arası ciltler: (1. Baskı), Dâru'l-Mustafa, Mısır; 39-45 arası ciltler: (2. Baskı), Vizâra, Kuveyt 1404-1427.

Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Minhâcü't-Tâlibîn" *DİA*, İstanbul 2005, XXX, (111-112).

Zebidî, Muhammed b. Abdurrezzak el-Hüseyîni, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*, Dâru'l-Hidâye, yy., ts.

Zeydan, Abdulkerim, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkbiyye*, Müessesetu Kurtuba, Beyrut 1987.

Zeylâi, Fahreddin Osman b. Ali, *Tebyînü'l-Hakâik Şerbu Kenzi'd-Dekâik*, I-VIII, (1.Baskı), (thk. Ahmed İzzu İnâye), (Şilbî Hâşiyesi ile birlikte), Matbaatü'l-Kübra el-Emîriyye, Kâhire 1893.

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *el-Fıkbu'l-İslâmî ve Edilletübü*, I-X, (3. Baskı), Dâru'l-Fıkr, Dimâşk, ts. (*el-Fıkbu'l-İslâmî*).

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *Nazariyyetu'z-Zarûrati'ş-Şeriyye, Mukârane mee'l-Kâni'ni'l-Vad'i*, (4. Baskı), Beyrut 1985.